

Fortællinger om INUA

Af Jens Rosing

Inua-begrebet var – og er – meget betydningsfuldt for os mennesker. Det er blevet fortolket som »ånden i tingen« eller »sjælen i tingen«, men skal man oversætte direkte til dansk betyder »inua«: dets menneske, eller mennesket i tingen. Jeg vil her prøve at forklare min opfattelse af inua-begrebet.

Da mennesket jo ikke som hunden eller ræven letter ben for at markere sig, og da de, der skal modtage budskabet, har en dårlig næse, så foretrækker man at lave ornamentik i form af udskæringer for at manifestere, at det er mennesket, der har haft fat i tingen. Vi ser det på mange forskellige ting, f.eks. på endeduppen af knive og på masker.

Inua kan også beskrives som »mennesket, der vil se sig selv i de ting han laver«. Samtidig ofrer han nogle af sine åndsevner til redskabet, så det får en moral at arbejde ud fra.

Masken

Maskens inua er nok det bedste udgangspunkt, når man skal prøve at forklare inua-begrebet. Masken har selv en inua som den udskårne maske, den fortalte maske eller den åndelige maske, og maskens ånd eller inua har to rosen-

rodsblade klistret på det sted, hvor alaskaeskimoerne havde deres labretter. Rosenroden kan stadig ses på meget moderne masker fra Ammassalikdistriktet.

Ved hjælp af masken skifter man identitet og bliver et andet menneske.

Jens Rosing, forfatter, tegner, maler, og ikke mindst fortæller, blev fejret på sin 70 års dag med et temanummer i tidsskriftet Grønland nr. 4-5 1995 med bidrag af 15 venner og fagfæller. Gennem årene har han skrevet og illustreret en lang række artikler til tidsskriftet og holdt foredrag i Det grønlandske Selskab, hvorfra han i 1990 modtog Rink-medaljen.

Navn og udseende er væk, og klædt i denne maske får man en fabelagtig frihed og kan te sig uden at skamme sig. Man bliver en helt anden, og får en ny – lad os kalde det – besjæling. I den danske film »Barndommens gade« af Tove Ditlevsen optræder Ditte Gråbøl som den fattige pige maskeret foran den velhavende mand. Pludselig revner masken, og hele hendes skuespil går i stykker for hende.

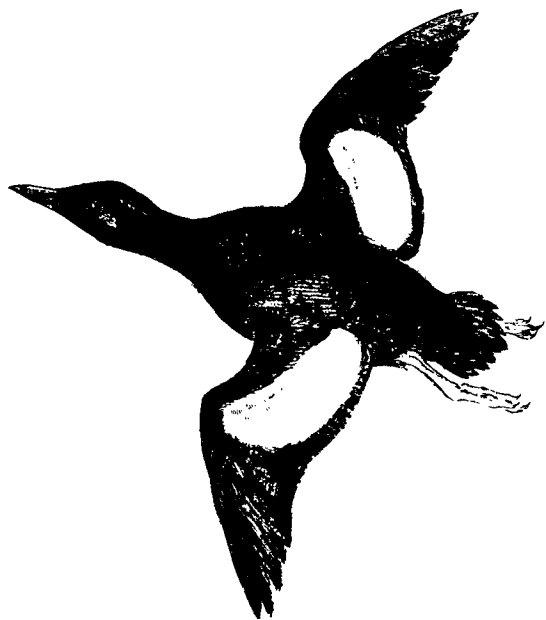
En maske behøver ikke at være et stykke skind, der er syet som et ansigt eller være af træ med tatovering eller ornamentik.

I min barndom tog maskedanserne i Østgrønland en rem og bandt næsen op, og på denne måde modellerede de deres ansigter. Så sværtede de sig til, og kunne herefter ellers te sig, fordi de nu havde fået et helt nyt ansigt.

Da jeg var barn, oplevede jeg under

Kvindedragt fra Qilakitsoq med akko og kine. Under akkoen var der fastsyet panden af en tejt som fødselsamulet.

Tejsten, der ruger inde i fjeldsprækkerne, kommer ud med en gevaldig fart, og er derfor en god fødselsamulet.

sådan en maskeoptræden, at en af dansernes næsebånd sprang. Det ødelagde det hele for ham, og han holdt op med at optræde. Det er jo for at få mod til at være skuespiller, at man tager maske på, ligesom den fattige pige i »Barndommens gade«.

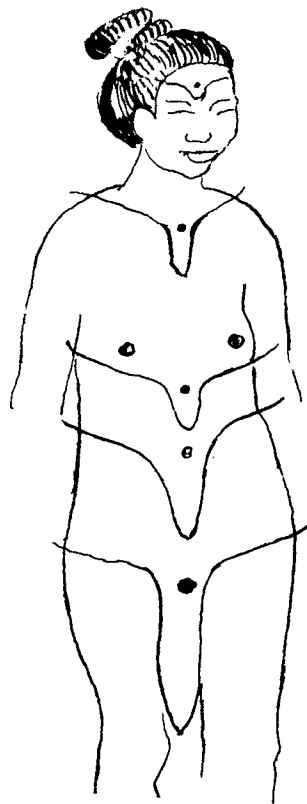
Dragten

De kvindelige mumier fra Qilakitsoq bærer en dragt med »akko« og »kine«. Kine er en omskrivning af kønnet, og betyder »at holde frem«, som når man holder et barn frem, så det kommer af med vandet. Akko betyder haleparten/halestykket. Inde under akkoen på den ene af dragterne i graven var der fastsyet panden af en tejst. Jeg er ikke i tvivl om forklaringen. Det er en fødselsamulet. Tejsten, der ruger inde i fjeldsprækkerne, kommer ud med en

gevaldig fart. Smalt hoved, hurtig til at smutte ud – den fødende kvinde skal have let ved at føde sit barn.

Når man ser på kønssnippen, så begynder en sjov vandring hele vejen op. Man kan blive ved med at løfte sit køn, og placere det, så det falder til, og til sidst ender det oppe i tatoveringen. Den lille dippedut betyder altså kvindekønnen, måske klitoris, hvad jeg har den meget mistænkt for. Hvis man tegner den ind ved navlen, har den også en flot placering.

Længere oppe forekommer kønssnippen også, og til sidst kravler den helt op i ansigtet.

Kønssnippens vandring op ad kroppen til den lander helt oppe i kvindens ansigt.

Ansigtstatoering på mumie – en kvinde – fra Qilakitsoq. Over øjenbrynene et ekstra ansigt med øjenbryn og næse, på hagen streger, så hun kan illudere mand og derved snyde ånderne. (Fra H. Kapel, N. Kromann, F. Mikkelsen og E. Løytved Rosenløv: *Tatoeringer. I: Qilakitsoq. De grønlandske mumier fra 1400-tallet*. Grønlands Landsmuseum, Nuuk 1985).

Tatoeringer

En af de ting jeg synes det var værd at ligge mærke til ved mumierne, der blev fundet ved Qilakitsoq, var deres tatoeringer. Tatoeringerne gør, at det menneske, der bærer dem, er i stand til at arbejde med flere inuit – altså flere ansigter, som kan præsenteres over for alle de der satans dæmoner, som jo altid generer en.

Traditionen er meget vag, når det gælder tatoeringer, fordi tatoeringer altid har været omgærdet af hemmeligholdel-

se overfor missionærerne. Tatoeringerne var noget af det, der blev udryddet først.

Min far, som selv var præst og opvokset i Østgrønland, sagde, at noget af det sværeste at få folk til at forklare og fortælle om var deres tatoeringer.

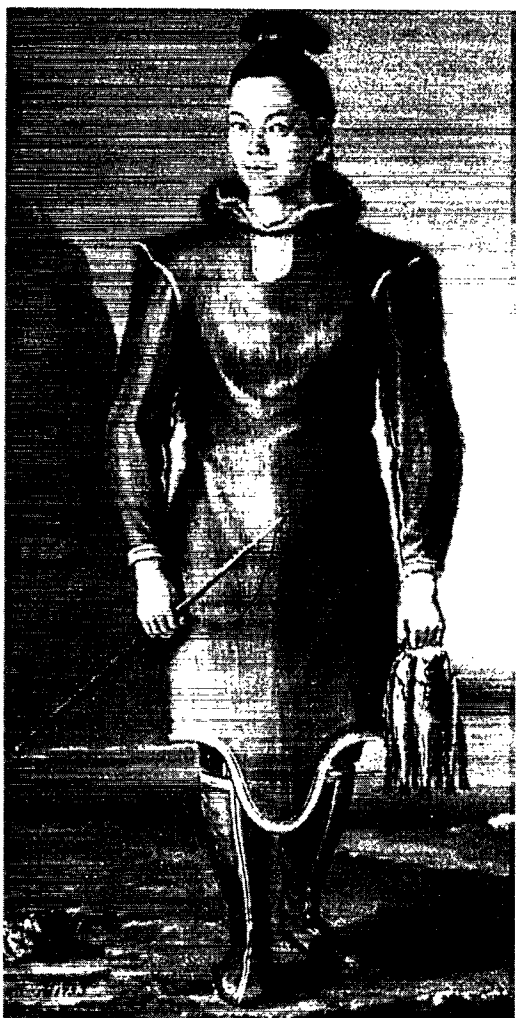
Jeg tror, at der ligger en stamtavle eller en slægtstavle gemt på en eller anden måde, fordi mange tatoeringstyper går igen fra mor til datter og bliver parret med faderens families tatoeringer. Hvis man tænker sig, at man gik i gang med alle de mumier, man overhovedet kan finde i Grønland – og der er mange – kunne man få en bunke oplysninger ved at studere tatoeringerne og deres kombinationer.

Når man tatoerer, bruger man en meget tynd nål og spiserørsskind af sæl, som kan skæres meget tyndt og strækkes, til det bliver tyndt som en silkesnor. På eskimoernes bennåle er nåleøjerne så små, at jeg aldrig har fundet dem tilsvarende små i forretningerne i København.

Trådene bliver smurt ind i sod og tran inden tatoeringen.

Efterhånden får hun hele hagen tatoeret, og set fra de dumme ånders – eller hævnende fjenders side – så er hun en mand. Det er simpelthen kønsskifte. Hun illuderer mand og er derfor beskyttet imod at blive ramt af barnløshed gennem trolddom.

Når det gælder T-tegnet, ser man formernes genbrug, fordi det kan lige så godt være mandskønnet med testiklerne, som det kan være et ansigt med øjnene. Så man genbruger hele vejen igennem.

Epeyubs datter Maria med tatoveringer i ansigtet og på armene. (Fra H. Kapel, N. Kromann, F. Mikkelsen og E. Løytved Rosenløv: Tatoveringer. I: Qilakitsoq. De grønlandske mumier fra 1400-tallet. Grønlands Landsmuseum, Nuuk 1985).

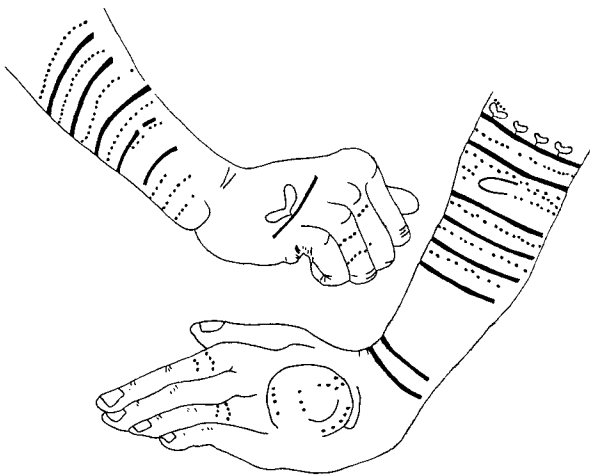
Det vil sige, at hun har sit ansigt, sit skiftede køn, og så har hun foruden disse to også to andre ansigter. Så der bliver en hel bunke ansigter til at forvirre de onde ånder med.

Meget tyder på, at det er det, der ligger i disse »flere-ansigter« igennem tatoveringen.

Der blev for en del år siden fundet en kvinde i Alaska, der havde ligget nedfrosset i omkring 1600 år. Hun var overbroderet med tatoveringer op ad armene og på kroppen.

Et jordskælv havde fået huset til at synke sammen over hende, og hun var blevet dækket med et tykt lag mudder. Da der ved en ny jordreystelse gik hul efter disse mange år, fandt man altså en kvinde i sit hus. På hendes arme var der nogle streger, og oven på disse var der lavet julehjerter i massevis. Dem kender vi også i Grønland, nemlig fra Epeyubs datter, som har noget lignende. Det er meget tankevækkende. Vores julehjerter har ikke noget med det fysiske hjerte at gøre, men jeg kan ikke lade være med at se et ansigt i dem.

I Østgrønland og Alaska har de nogle hjerteformede kamme, hvori der er

Tatoveringer på armene af 1600 år gammel nedfrosset kvinde fra St. Lawrence Island, Alaska. Hjerterne kan være ekstra ansigter (Fra George S. Smith og Michael R. Zimmerman: Tattooing found on a 1600 year old frozen, mummified body from St. Lawrence Island, Alaska, American Antiquity 40, No. 4, 1975, side 435).

indskåret nogle skæve øjne. Det er ansigter, og det har hun altså på armen. Det har en hel del med inua at gøre.

Mændene blev meget sjældent tatoverede i Grønland, men hvis de f.eks. havde ondt i håndleddet, kunne de få en tatovering der – men blot i form af en prik.

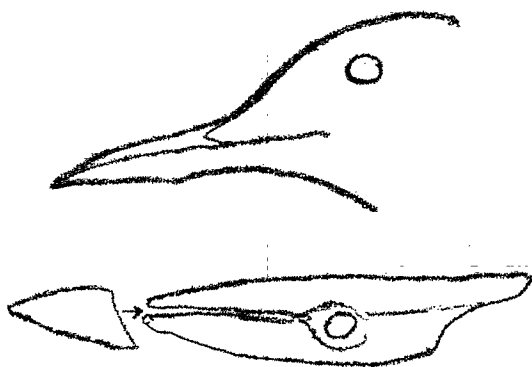
Redskaber

Inua optræder også på redskaber. Efter min opfattelse skal det forstås på den måde, at man giver redskabet en moral, således at redskabet kan udføre det, man gerne vil have det skal gøre.

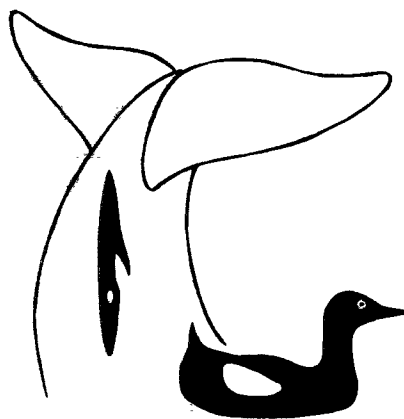
Når man begynder at analysere eski-moernes fangstredskaber – det være sig den såkaldte vingeharpun eller deres kastetræ – findes der altid et forbillede for dem.

Harpuner

Oppe i Melville bugten ved Cap Sedon fandt arkæologen Bjarne Grønnow en harpunspids. Ved et nærmere eftersyn gav linehullets placering os pludselig en

Thule-harpunhoved fra Melville bugten. Udgangspunktet for formgivningen har været hovedet af en alkefugl med det spidse næb, som er selve bladet og linehullet, som er fuglens øje (foto: Lennart Larsen).

Christianshåbs museumslogo forestillende tejst og hvalhale. Hvalerne og alkefuglene fouragerer i det samme område og har derfor et særligt venskab.

fin forklaring på, hvad udgangspunktet for harpunens formgivning har været. Det har simpelthen været hovedet af en tejst eller en anden alkefugl med det spidse næb, som er selve bladet, og linehullet, som er fuglens øje. Alkefuglene var altså inua for en ganske bestemt harpунtype.

Det er let at forstå, at man har ladet sig inspirere af alkefuglene og specielt tejsten, som er en hurtig fugl med et spidst hoved og næb. Det er disse ting, man har taget til sig. Samtidigt er tejsten en nok så brugt amulet, hvis – om jeg så må sige – åndelige egenskaber gør, at man får held under fangsten.

Umiat til hvalfangst havde amuletter af tejstehoved, eller også fødderne af en tejst, indlagt i selve kølen som en fangst-amulet. Hvalerne og alkefuglene fouragerer i det samme område og på den måde opbygges venskab mellem alkefuglene og hvalerne. Derfor blev Christianshåbs museumslogo til en tejst og hvalhale.

Thulekulturens mere moderne flade harpunspidser er fundet i direkte tilknytning til fangsttyrenes trækruter, f.eks. på strækningen fra Melville Bugten og ned til Holsteinsborg, hvor de er meget dominerende. De er formgivet efter hvalen, som er inua i dem, og de forestiller simpelthen bagenden af en narhval- eller hvidhvalhale. De kroge, som narhvalen har på sin halefinne, er for farlige, så på redskabet er de skåret af.

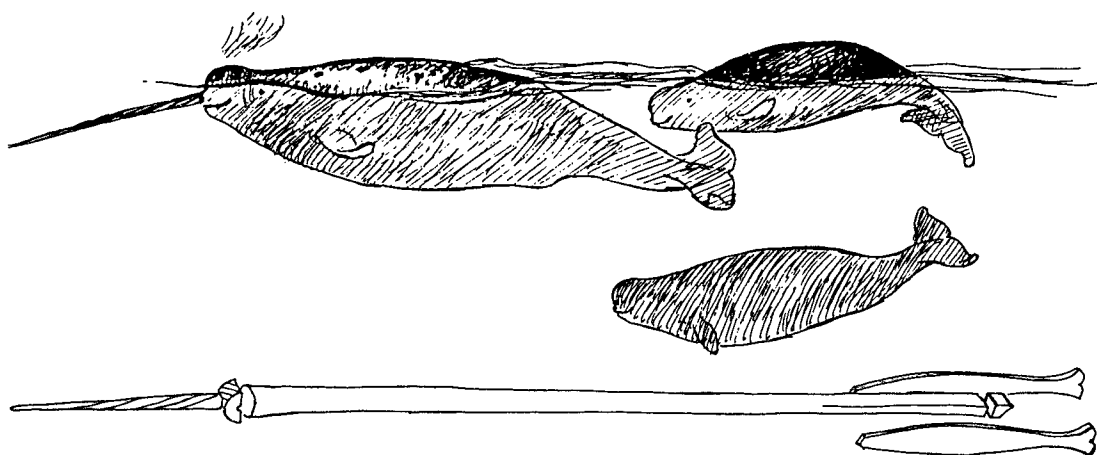
På øerne i Egedesminde Distriktet finder man vingeharpunen, med to vinger til »styrefjer«. Men man har altid skåret de to farlige kroge væk og kun beholdt en lille knude. Når man rører ved en narhval-hale, kan man mærke, at der netop er sådan en lille knude, og den har man bevaret på harpunerne. Dette er et bevis på, at vingeharpunens vinge har en inua i narhvalen.

Engang gik jeg og snakkede med Nikolaj oppe i Melville Bugten, og han fortalte, at når narhvalflokkene trækker

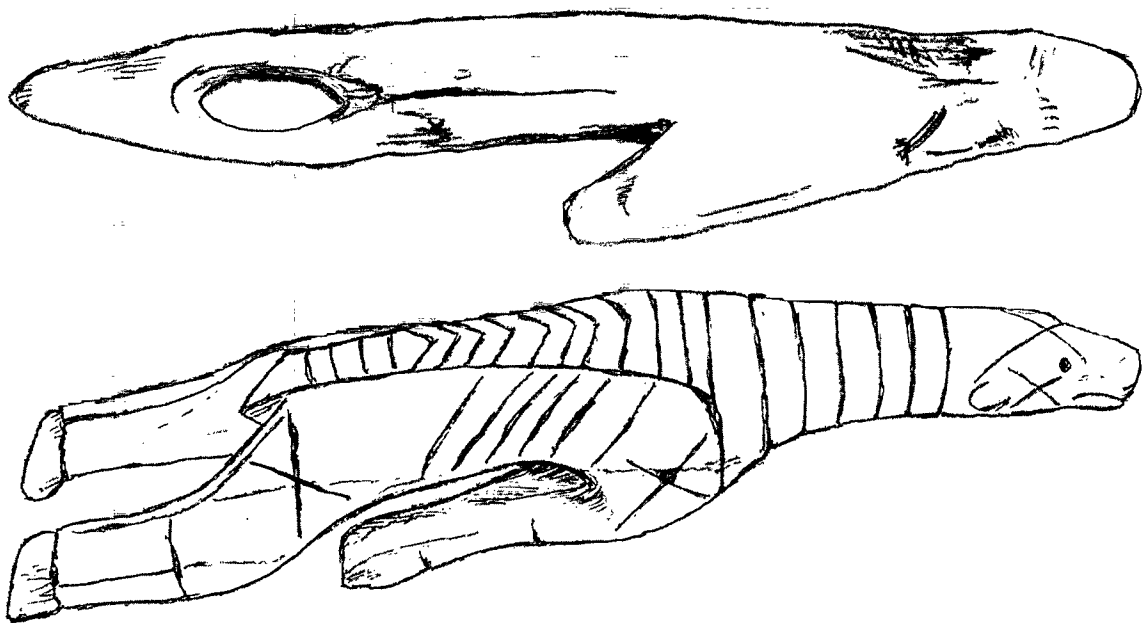

Storfangeren og historiefortælleren Nikolaj Jensen, 1986.

op langs kysten og ind i fjordene, så slutter de ca. 1 år gamle han-narhvaler, der er begyndt at danne tand, sig tit til en gammel hvid eller gråhåret hval og

Tre narhvaler i følge. Man genkender formationen i vingeharpunen. Bemærk at de »farlige kroge« er skåret af på vingeharpunens styrefjer.

Saqqaq-harpun som er formgivet efter bjørnen. Vi genkender formen i dorset-kulturens figuriner af »svømmende« eller »flyvende« bjørne.

svømmer sammen med ham. Den gamle, der har en stor tand, glider tilsyneladende helt tavs afsted, og de to unge fyre skiftes til at dykke ned. Når den ene er nede, er den anden oppe. På den måde holder de vagt, og man kan overhovedet ikke nærmere sig sådan en gammel hvidhåret karl, der svømmer afsted med sine to spioner. Da Nikolaj fortalte denne historie, gik det pludseligt op for mig, at den grønlandske vingeharpun, det er jo narhvalen. Man bruger meget ofte narhvaltand som forskæft, og hvis den er af rensdyrtak, som f.eks. oppe i Diskobugten, så ses det tit, at man har lavet snoninger på den, for at få den til at blive en narhvaltand. Det er jo vingeharpunen med de små narhvaler på siderne og den gamle han, der svømmer roligt afsted i midten. Det er ånden i

harpunen. Narhvalen er inspirationskilden, og derved bliver narhvalen en innuk for harpunen. Harpunen er i slægt med fangstdyrene, som ikke er bange for at lade sig harpunere af den.

Der findes også harpunspidser som har sit udgangspunkt i hvidhvalen. I det område langs med Grønlands vestkyst, hvor hvidhvalerne trækker, og hvor narhvalerne i øvrigt også kommer, der har man også lavet sine redskaber sådan, at de er i familie med dyrene. På harpunspidsen er det hvalens hale, der går igen. Hvis man afstumper den, så er hvalen væk, men med ryglinien bevaret har man gjort hvalen til det styrende organ for dette fangstredskab.

Der findes fra Østgrønland thuleharpunspidser, som er formgivet efter bjørnen. Muligvis er det indflydelse fra

Harpunspidsernes form var inspireret af fangstdyr som sæl, småhval og bjørn. Kortet viser denne påvirkning, der fremviser tydelige lokale variationer.

dorsetkulturens sidste efterkommere. Man har også fundet saqqaq-harpuner, som er formgivet efter bjørnen.

Det vil sige, at dyret – efter jægerens begreber – føler sig som slægtning til redskabet. Selv om harpunspidsen gør ondt, når den bliver kastet ind i ryggen på dyret, flygter det ikke. Harpunspidsen er lavet over dyrets form, og derved begriber fangstdyret – eller fangstdyrets sjæl – at de to ting står i familieforhold til hinanden, og det giver fangstlykke.

Kastetræet

Sæler har en meget markeret snude. På et kastetræ plejer man øverst at have en benforstærkning, og i det øjeblik benforstærkningen bare har en bestemt facon (sælens snude), så forestiller den et dyr. Man har holdt sig til dyreformerne, fordi man ikke kan gøre dem bedre. Måske på grund af traditionen har man ikke forsøgt at komme ud over naturens givne former. Efterhånden har man måske alligevel forenklet dem, og så til

sidst står kastetræet der bare som et bræt, der har sit udgangspunkt i et fangstdyr.

Strubepløkke

I det eskimoiske område har vi nogle sårpløkke eller strubepløkke, som er nogle lange pinde, der er dekoreret med et hoved. Østgrønlænderne bruger dem på den måde, at de skærer et lille snit på sælens strube og lader kniven gå ind mellem kød og spæk, således at der laves kanaler ned over brystet på sælen. Så sætter de munden til hullet og puster, indtil den døde sæl er oppustet som en ballon og kan flyde på vandet. Proppen (strubepløkken) sættes til, og hvis man vil jage andre sæler i nærheden, kan man sætte et lille flag eller andet ved, så den er til at finde igen. Strubepløkken skal sørge for, at sælen ikke taber luft. Derfor er den blevet udstyret med inua ved hjælp af det udskårne hoved. Den bliver sat til at vogte på luften, indtil fangeren kommer tilbage, og tager dyret med sig.

Økologi

I Grønland er den almindelige opfattelse, at når bare man tilbageleverer en enkelt knogle af et dyr, man har fanget, så skal det nok leve op igen og reproducere sig. Folk, der har denne tro, kan ikke have nogen som helst form for frednings-fornemmelse. Det har vi levet højt på, fordi man har bilddet den hvide mand ind, at vi tager kun det vi skal bruge. Når de ikke tog mere, var grunden den, at hvem ville dog stå og hugge masser af træer om, når man kun har en lille stenøkse, og hvem kan tage 10.000 rener, når man kun har bu og pil. Man

kunne lige bære det hjem, man skulle bruge og det har begrænset sig selv. Fiskebestanden fik lov til at bestå, fordi man ikke har haft kræfter til at tage mere end lige det, man skulle bruge, og det er det samme med rensdyrene, rype, harerne, sælerne o.s.v. Når man havde ædt dem, leverede man en enkelt knogle til jorden eller havet, så levede dyret op igen.

Jægerfolkene har efterladt os adskillige gode arkæologiske ting, der viser, at deres redskabsæstetik har været høj. Og det kan ikke have noget at gøre med det funktionelle. De havde ikke behovet at gøre så meget ud af deres redskabers former, for at de kunne fungere.

Ofringsceremonierne for de forskellige dyr man har slået ihjel, har været medvirkende til at højne moralen for, hvordan man laver sine redskaber. De skal være så smukke, at dyrene vil ofre både liv og sjæl på at blive fanget af disse redskaber. Dette er den bærende moral i jægerfolkernes redskabsæstetik og kultur.

Jeg er blevet spurgt, om man narrer dyret eller viser det ærbødighed med de smukke harpuner. Jeg ved ikke hvor grænsen ligger mellem at narre dyret og vise det ærbødighed. Jeg vil ikke påstå, at man snyder dyret, men man har taget dets former til sig for at gøre sit redskab og dyret i familie med hinanden. Da familieskab er vigtigt for mennesker formoder de, at hvis de laver deres redskab efter dyrets form, eller bare tager et af kendetegnene fra dyret, så føler dyret sig i slægt med det. Man kan måske godt kalde det at narre dyret, for det bliver jo slået ihjel?

Sælens markerede snude ses tydeligt på denne østgrønlandske træspand, som er i forfatterens privateje. I midten af billedet ses en flagermus.

Men naturen selv er dobbeltsidig og tvetydig. Når en lille han-narhval bliver så gammel, at den har fået en stump tand, så river den maveskindet op på sin mor, når den vil die. Derfor bliver den smidt hjemmefra som 1-årig, hvorefter den slutter sig til en gammel han-narhval. Det tætte afhængighedsforhold til moderen er selve årsagen til, at hun må forlade sin unge, så naturen kan gå sin gang.

Formgivning

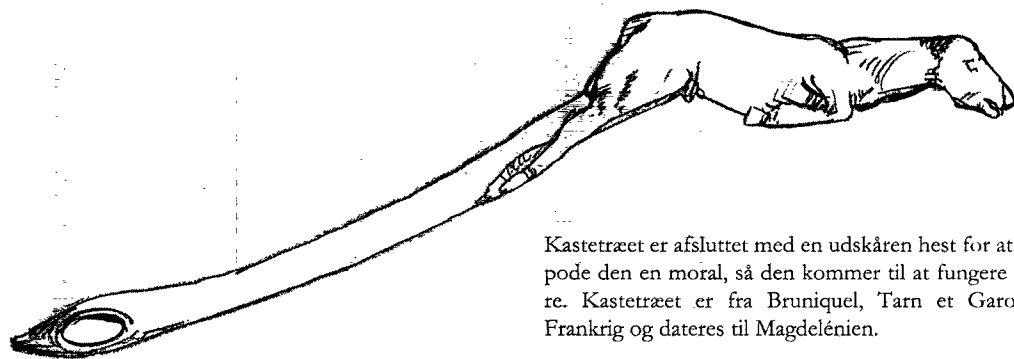
Igennem »inua« kan man forstå lidt af formgivningens sjæl. Knivskafter og andre genstande inden for den almindelige redskabskultur er prydet med nogle hoveder, og det er stort set lige meget om det er bjørn, fugl, fallos eller andet, så

har det den samme betydning, nemlig at man indpoder redskabet eller håndtaget en sjæl, der gør at det kommer til at fungere.

I vores moderne tid, hvor man bestræber sig på at bryde den gamle linie, laves der nogle meget smarte ting. Men der er ingenting i dem, og de fungerer ikke ordentligt. Tingene mister deres inua.

På håndtaget af en smuk krukke så jeg et tydeligt mærke af tommelfingeren, der hvor hanken gik ind. Og det gav den faktisk et eller andet. Det er mennesket, det er mig, som den skal samarbejde med.

Jeg tror ikke, at det bare er de eskimoiske jægerfolk, der har dyrket inua så voldsomt, men det findes også i Dan-

Kastetræet er afsluttet med en udskåren hest for at indpode den en moral, så den kommer til at fungere bedre. Kastetræet er fra Bruniquel, Tarn et Garonne, Frankrig og dateres til Magdelénien.

mark den dag i dag. Man kan bare se på husarerne, når de kommer ridende med skelet på uniformen. Det har også meget med inua at gøre. De får en ny ånd til at skræmme med, og samtidigt beskytter det manden imod sværds slag. Man redder sig mod til igennem skelettet.

Når man anvender de gennemprøvede former, er det fordi naturen har formgivet dem, og hvorfor skulle mennesket så lave dem om? Man bearbejder dem ganske vist, men bevarer ånden i dem. Man behøver ikke engang hele dyrets form, bare der er en genkendelig linie i redskabet. Tanken bag for eksempel harpunspidserne er, at de skal være meget smukt forarbejdet, ellers vil fangstdyrets sjæl ikke lade sig fange. Det er vel også derfor, at man hos jægerfolk finder så fantastisk flotte og gennemførte ting, der langt overskrider funktionsformålet. Samtidigt bliver redskabet i familie med dyret, der ikke er bange for et redskab, som rent åndeligt er udgået fra dyret selv. Derfor bliver redskabet effektivt til at fange med, og man kan leve videre i fryd og gammen og få masser af mattak.

Materialevalg

De steder hvor man ikke har haft hvalrossen, er man blevet nødt til at bruge alt det andet materiale, man overhovedet har kunnet få fat på. Og man kan lige så godt forme sin harpunspids af rensdyrtak, så den ligner en hval.

Ammassalikkerne måtte bruge, hvad de kunne få fat i, men i Melville Bugten, hvor de har kunnet få narhvaltand og hvalros, foretrak de i de fleste tilfælde disse to materialer. Jeg har dog set andre fangere, der med adgang til narhvaltand og hvalrostand i massevis, foretrak at bruge rensdyrtak, fordi tænder af narhval og hvalros kan være slemme til at splintres. Jeg har truffet gamle fangere, der bad så mindeligt om at få et stykke rentak, hvis jeg kunne få fat i noget, så de kunne få skiftet deres harpunspidser ud.

Der er kun nogle få områder i Grønland, hvor man kan få fat i hvalrostand, som bruges til forskafter. Ikke desto mindre har man set hvalrostands-forskafter, der simpelthen er blevet rillet ligesom på en narhval-tand.

Man har også oplevet, at rensdyrtak-forskafter er blevet omdannet til narhval. Det røber jo oprindelsen.

I Grønland er materialet fordelt ret geografisk. Visse steder, hvor man har hvalknogler, bruger man dem, og andre steder rensdyrtak eller – så sparsom den end er – hvalrostand. Der hvor man har narhvaltand, ryster man lidt på hovedet og siger, at der er ingen, der i den grad er blevet taget ved næsen af naturen som den stakkels narhval (hvis man bruger det danske navn), det er den narrede hval, kunne man fristes til at sige. (Den europæiske betegnelse narhval stammer fra det oldnordiske »naar« nemlig kadaver eller lig. Navnet skulle så hentyde til, at hvalen har pletter som på et dødt menneske.) Dens forbandede javertus er ikke til noget som helst ordentligt kram, den knækker bare. Eskimoerne bryder sig ikke ret meget om at bruge den, undtagen lige som det forreste stykke til forskrift på deres harpuner, for skidtet knækker som ingenting. F.eks. er over 65% af tænderne på narhval-hannerne brækkede. En gang imellem ser man så en kæmpe gammel gråhåret karl, som har bevaret tanden fuldstændigt intakt uden en skramme – det må jo være en tøsedreng.

Ved at lytte til de gamle jægeres og fangeres fortællinger om deres redskaber, mener jeg at have forstået, at inua har højnet moralen og givet dem fornemmelse af, at de har fået et samarbejde med dyrets sjæl.

Denne sjæledyrkelse har et gevaldigt tag i fangerkulturen, som man ser det udtrykt gennem deres shamanisme.

Shamanisme

Jeg vil prøve, om jeg kan gøre rede for åndemaneren og hans hjælpeånd.

Hvor mærkeligt det end kan lyde, tror jeg nemlig, at disse hjælpeånd, og hele det begreb vi har i inua, hører meget nøje sammen.

I Vestgrønland siger man »toornaq« – hvilket har betydningen »hjelpeånd«. Men ammassalik-erne kalder den »tardaq«, som direkte oversat betyder »stedfortræder«. D.v.s. at hjælpeånden bliver tilbage i huset, når shamanen eller åndemaneren foretager sin såkaldte åndeflugt. Vi har omkring 150 shaman-ord, som er opsamlet hos ammassalikerne, der meget kraftigt fortæller, at »tardaq« kommer fra et ældgammelt, sandsynligvis palæo-eskimoisk ord der hedder »taaqa«. Det har noget med mørke at gøre, og det er det pudsige ved eskimoisk, at der er nogle indo-europæiske ord ind imellem.

Men »tardaq«, egentligt »taaqa«, som egentligt betyder »mørke«, betyder i palæo-eskimoisk sprogbrug – et »menneske«.

»Taaqa« vil altså sige »åndemanerens menneskelige redskab«, til at opnå det han gerne vil. Derved bliver hele begrebet til noget der går i ring, og åndemaneren har sin tardaq, d.v.s. sit menneskelige redskab, som han sender ud, og som kommer tilbage og fortæller ham, hvad han skal foretage sig.

Fra åndemanerens menneskelige redskab »taaqa«, som er et meget gammelt ord, der oprindeligt betød »menneske«, kommer man ind til et nyt begreb der hedder »tarneq« og kan oversættes med »sjæl«. I litteraturen har jeg set anført, at »taaqa« og »tarneq« ikke har noget som helst med hinanden at gøre, at det er to vidt forskellige ting, og at åndemane-

rens hjælpeånder overhovedet ikke har med forfædrene at gøre. Hvis jeg skal prøve at holde disse faktorer op mod hinanden, så vil min konklusion – forsøgt forstået fra et eskimoisk synspunkt – være som følger. Vi har taaq (menneske) og tarneq (sjæl), og på eskimoisk i dag betyder tarneq »noget der ligner mennesket«. Disse to ting har i allerhøjeste grad noget med hinanden at gøre, da de udgår fra mennesket og bliver et åndesystem, som åndemaneren kan betjene sig af: Taaq – menneske, og tarneq – det der ligner et menneske. Derved bliver »tardaq« (hjelpeånden) og »tarneq« (sjælen) meget nært beslægtede.

Sjælen

Mennesket og sjælen er en og samme, nærmest siamesiske tvillinger. Før i tiden sagde man, at tarneq (sjælen) og inuk – inua – altså mennesket i tingen – er to vidt forskellige ting, der ikke har noget med hinanden at gøre. For mig at se er roden den samme, nemlig taaq (mørke), som også dækker menneske, sandsynligvis fordi når en åndemaner kigger ind i et menneske, er dets indre mørkt, men han ser tydeligt sjælene, der lyser som krystaller.

Hvis nu åndemanerens hjælpeånder over hovedet ikke har noget med fjerne forfædre at gøre, så ved jeg egentlig ikke, hvor man havner. Hvor skulle de ellers få deres kraft og inspiration fra, hvis ikke de hentede den fra fjerne forfædre. Ved at studere deres åndemaneri og prøve på at opsamle de få shamanord, der er tilbage, har jeg på fornemmelsen, at man kommer temmeligt

langt tilbage i tiden. Undervejs oplever vi en hel række mærkelige mennesker, som vi takket være arkæologien pludselig kan genkende. Der er f.eks. en gruppe, der hedder Igalilik-folket, og det er ifølge H. J. Rink blevet til gryde-folket. Men de har nu ikke noget med gryder at gøre, så vidt jeg kan se, idet »igaleq« på gammelt eskimoisk betyder »åbent ildsted«. Når åndemaneren fortæller, at disse mærkelige mennesker han har til at hjælpe sig under sine åndemaninger er igalilik-folk, så studser man. Fortællingen går ud på, at dette folk kaldes for igalilik-folket, men de har også et andet navn – Qappalik.

Qappalik – det har jeg i min salige fantasi fået til »jærve-folket«. De kom ovre fra den anden side og havde pelsbræmmer af jærveskind på deres pelse. Eskimoernes navn for jærven er qappik – a bliver ofte til i – og jærveskind er ganske enestående, idet hverken frost eller rim kan sætte sig i pelsens glatte hår. Jeg mener ganske bestemt, at disse folk, som kom til Grønland for omkring 4000 år siden, og altså var palæoeskimoer, stadig havde bevaret deres kantskind af jærv, og blev kaldt for qappalik – jærvefolket. Samtidigt blev de kaldt for igalilik – dem med det åbne ildsted – der har vi altså gryderne, som har været af skind, hvor indholdet er blevet opvarmet med kogesten. Disse folk havde også nogle store hunde. Hos saqqaq-folkene har vi fundet hunde, ofte store hunde, som sandsynligvis har trukket slæden sammen med manden, da de aldrig har haft råd til at have ret mange hunde. Måske har en mand haft en eller to hunde, og en samlet boplads måske

Box-ildsted fra saqqaq-bopladsen Nipisat i Sisimiut kommune. Åndemanere har fortalt, at de under åndemaninger fik hjælp af igalilik-folket. Igaleq betyder på gammelt eskimoisk »åbent ildsted«, så det har sikkert været åndemane-rens forfædre – altså palæoeskimoerne – som har hjulpet under åndemaningerne.

allerhøjest 7-8 hunde. Når de gik på jagt, var hunden med og trak byttet hjem sammen med manden. På rensdyrjagterne fik de en bæresadel, og på den måde arbejdede hund og mand sammen.

Det fortælles, at de andres hjælpeånder var meget bange for disse qappalik-folks store hunde, fordi de ikke selv havde hunde. Dorsetfolkene havde ikke hunde. Et eller andet kommer i bevægelse, når man får hørt disse gamle sagn.

Hvis tuunit er betegnelsen for dorset-folket, så er qappalik måske betegnelsen for saqqaq-folket.

Da qappalik-folket kom til Grønland, hvor jærv er et sjældent dyr, har de slået sig på bjørn, ræv eller noget andet, som de har kunnet bytte jærveskindskanten ud med.

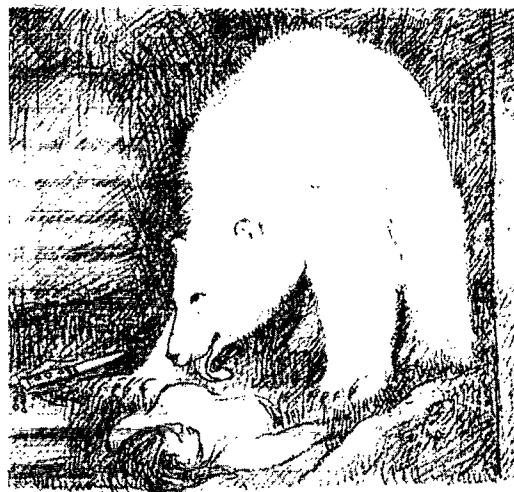
Dette var om hjælpeånderne, som helt klart er inspirerede af de fjerne forfædre.

En stor åndemaner

Maratse som var en østgrønlandsk åndemaner, der døde i 1923 som ca. 74 årig, fortæller en hel del om sine egne hjælpeånder. Han har oven i købet placeret dem nord på til fjerne bopladser, hvorfra de kom, og han betragtede dem

nærmest som slægtninge. Det er logisk nok at tænke sig, at når han skulle bruge dem, så trådte de til og hjalp ham, som en af deres efterkommere. En af de ting, som er meget påfaldende for Maratse-slægten og eskimoerne i Ammassalik-distriktet i det hele taget er, at de har erkendt sig som værende bjørnefolk. Jeg vil nu fortælle om Maratse's åndemaning, der gik ud på at blive til en stor bjørn.

Hans fætter havde lavet det samme nummer en hel del år før, men den historie er for lang og kompliceret. Maratse's historie er på mange måder fantastisk rørende, og samtidig fornemmer man jægerkulturen og bjørnekulten. Mens Maratse havde boplads ved Nunakitseq, ser man en dag hen imod foråret en mand, som kom gående, støttende sig til sin stav, og han viste sig at være Uumiitsuk (hvilket betyder den langmodige). Han spurgte Maratse, om han ikke nok ville komme til hans boplads Kangaardik, for hans unge datter der hed Iarqa lå og var meget syg, da hun havde fået en byld på brystet. Maratse tog sammen med pigens far til nabobopladsen, og da han så hende, kunne han se, at det ville blive et kompliceret foretagende. Men han bad om, at der blev hentet et såkaldt dæksskind, d.v.s. et skind af en stor sæl, som man kan dække sig med. Der lå hun på briksen, og dengang havde de kun de små husbukser på, ellers var hun nøgen med en mægtig stor byld på brystet. Maratse klædte sig af og lagde sig ved siden af hende og dækkede sig til med skindet. Der gned han så hænderne og pustede mellem håndfladerne. Det eneste man

Maratse i skikkelse af en bjørn maner over den syge pige Iarqa.

kunne se af Maratse var skuldrene og albuerne, og pludselig så de tilstedeværende, at der ligesom begyndte at vokse hvidt hår på – og da skindet begyndte at hæve sig, rejste han sig op i en fuldvoksen hanbjørns skikkelse. I den lave hytte havde man fornemmelsen af, at Maratse var blevet så stor en bjørn, at hårene stak op under tagbjælkerne. Så begyndte han at snuse op og ned ad pigen, stoppede ved bylden og begyndte at slikke den, så den begyndte at løbe, og det så forfærdeligt ud da bjørnen slikkede det rent og slugte det hele i sig. Derefter lagde den sig igen ved siden af pigen. Da han fjernede skindet, var han Maratse igen, som var meget udmattet og skulle hvile sig. Den næste morgen tog han hjem, og der gik nogen tid, hvorefter han forhørte sig hvordan det gik med pigen. Jo, det gik efterhånden bedre og bedre, og en skønne dag kom faderen med en stor hanhund i snor og et såleskind, som han

betalte Maratse med. Maratses ældste søn, der hed Ikimaleq tog den unge pige, som ikke var mere end omkring 20 år på det tidspunkt, til hustru, og mærkeligt nok har jeg oplevet denne Iarqa som en ældre dame i Ammassalik, da jeg selv var dreng. Begivenheden skete altså omkring 1892.

Den helbredelsesmetode Maratse anvendte hedder »sulluartarnek«, som betyder »at blæse igennem et rør«.

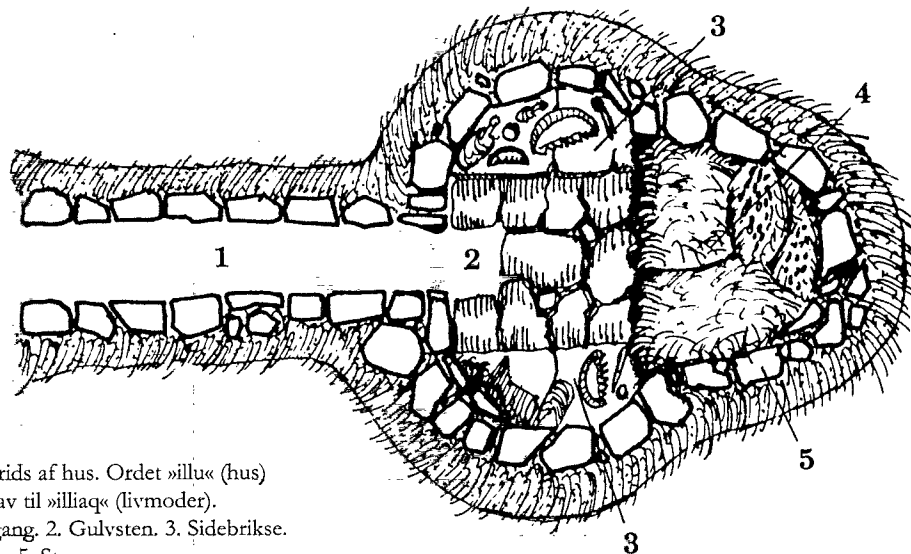
Det vil sige, at man har et blæserør, som er så typisk for de indianske shamaner både nord- og sydpå, hvor de simpelthen suger elendigheden ud af en byld, eller puster på det – åndepustning kan man kalde det. Oprindeligt har man antagelig brugt en rørknogle, som findes arkæologisk. Den konkrete brug af pusterøret forsvinder, men fænomenet med åndepustning fortsætter.

For at åndemaningen skulle bevare sin mystik, måtte åndemaneren have nogle redskaber. Shamanisme videreføres fra læremester til lærling, og meget tyder på, at de har måttet betjene sig at nogle redskaber, som troldmændene gør. Når man flytter ind til en ny boplads og indretter sig for vinteren, skal åndemaneren finde det sted, hvor han skal sidde og mane sine ånder. Det første han gør er at tage alle gulvbelægningsens store stenfliser op og tilrettelægge dem på en ganske bestemt måde, for under åndemaning skal åndemaneren kunne stryge disse sten med en strygesten. Han har som regel en sort diabas-tingest, hvormed han stryger på klippen eller stenene. Det var kun åndemaneren, der lagde husfliserne til rette. Han var blevet oplært til at lægge dem

på en bestemt måde, så han kunne lave resonnans.

Åndemanerne blev altså oplært i akustik og forskellige narrestreger. Gustav Holm beskriver meget levende om, da han overværer en østgrønlandsk åndemaning, hvordan store lokomotiver synes at køre direkte igennem huset, og hvordan det gnistrer. Maratse, der var en skæg fætter på mange måder og fuld af narrestreger, vidste jo godt, at han ikke selv skulle lave så forfærdeligt meget under åndemaningen. For alle de tilstedeværende lavede jo selv åndemaningen. Han havde fortalt både min far og en anden vestgrønlander, der arbejdede inden for kirkevæsenet, at når han skulle have en af sine ganske bestemte ånder, så vidt jeg husker hed han Arquilaq til at snakke, brugte han en kajakvante, der var fyldt med vand, og en lille pind, som han gned mellem tænderne, og når han så bevægede den langs med kanten og mumlede et eller andet, kom der en meget virkningsfuld røst ud af det.

Maratse arbejdede under meget mindre ekstase end f.eks. Kidimersertoq, som var en langt større ekstatiker end Maratse var. Man har nærmest indtryk af, at Maratse var en behændig jonglør, der betjente sig af tingene og fik det hele til at virke. Når alle de mennesker, som sidder tæt pakket på briksene, bliver smittet hele vejen rundt, så er der stemning i åndemaneriet; men optaget på bånd er det en flad fornemmelse. Åndemanerne var klar over, at det lige så meget var tilhørernes egen påvirkelighed og indleven i tingene, der skabte

Grundrids af hus. Ordet »illu« (hus) er ophav til »illiaq« (livmoder).
1. Indgang. 2. Gulvsten. 3. Sidebrikse.
4. Briks. 5. Stenvæg.

stemningen, og de lavede nogle kæmpe numre.

Hos ammassalikkerne blev det efterhånden noget degenereret, for man havde alt for mange åndemanere.

Det kunne være spændende at tage over til Østgrønland eller et andet sted og finde et hus, hvor fliserne endnu er helt bevarede, og se hvad der sker ned gennem lagene.

Huset

En eskimohytte hedder en illu. Ordet »illu« er ophav til »illiaq«, som betyder livmoder. Når man ser på huset, får man en fornemmelse af, hvad det egentlig handler om: livmoderen og skeden. Dette er endnu et eksempel på inua.

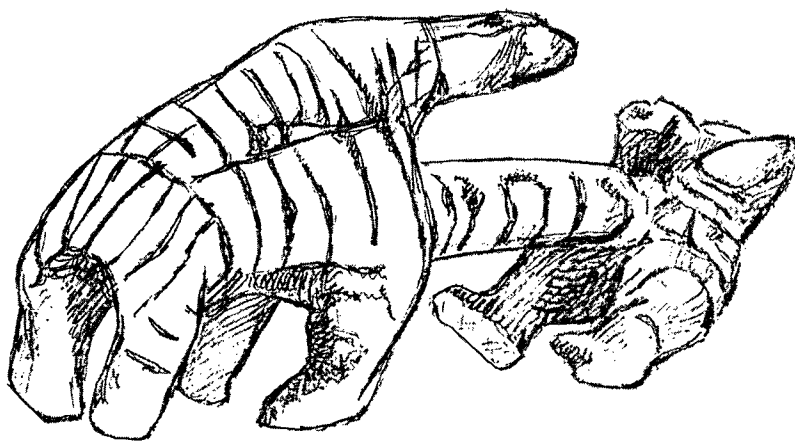
En grønlandsk historie fortæller, at under en sjælevandring fra dyr til menneske, blev en mand fanget i form af en sæl. Da sælen blev flænset af en kvinde,

fik manden lejlighed til at smutte ind i hende, så han kunne blive genfødt. Den første nat blev der rumsteret, og ind gennem husgangen kom der et rødt hundehoved frem, der så meget drabeligt ud. Pludselig gik det op for ham, at det var manden, der lå hos konen. Hele huset er altså livmoderen, og meget tyder på at det er det samme ord – illu og illiaq.

Måske kan tanken føres over på de danske jættestuer. Undertiden står der en bautasten, en fallos, uden for, som jeg har set det nede i Sønderjylland. Jeg kan ikke lade være med at forbinde de to ting. Det er et eller andet med livmoderen.

Det udnyttede man selvfølgelig i forbindelse med åndemaning.

Man skulle have frugtbarheden ind i huset. Åndemanningerne tjente f.eks. til, at slægten kunne trives og gå videre.

Dorset-figur med kvinde, der parrer sig med en bjørn. Snitmærker viser, at kvindens hoved er blevet skåret af efter at figuren er færdiglavet. Bjørnen har utvivlsomt været en vigtig figur i dorset-folkets forfader-kult. (Fra Edmund Carpenter: Eskimo Realities. New York 1973. s. 113).

Bjørnekult

Der er fundet saqqaq-harpuner, hvis lighed med bjørnen er ganske klar. Så det skulle ikke undre mig om saqqaqerne nedstammer fra bjørnen.

For Dorset-folkene har bjørnen utvivlsomt været deres forfader, da man i Canada har fundet en udskæring af en bjørn, der parrer sig med en kvinde. Desuden er der det kendte fund af en udskåren bjørn. Det er i virkeligheden et bjørneskind eller en svømmende bjørn, og der er slået et stort kryds ved forlappen, hvilket pointerer, at leddet her er det kraftigste sted dyret overhovedet har. Dorset-folkene har altså en udbredt bjørnekult, som man endnu kunne opleve hos Maratse i Ammassalik.

Thulekulturens folk har fortællinger om deres eget ophav, men også om europæernes og indianernes ophav –

som alle var resultatet af parringen mellem en hanhund og en kvinde.

Thule-kulturen indarbejder derfor ikke bjørnen på samme måde, som de foregående har gjort. Sandsynligvis har de haft en eller anden form for redskabsmæssig og teknisk udvikling, der gjorde, at de pludselig kunne brødføde flere hunde end før. Det har betydet, at deres glæde over hunden er blevet så stor, at de har byttet forfader-bjørnen ud med hunden.

Men bjørnekulten levede i bedste velgående oppe hos øst-grønlænderne. En af de ting de påpeger som slægtskabsmoment til bjørnen er, at de mennesker, der under sulteperioder har været nødt til at æde nogle af deres egne fæller, holder op med at æde bjørn derefter. For bjørne- og menneskekød lugter og smager fuldstændigt ens og har fuldstændig

samme farve og struktur. Det er fordi de har et fælles ophav – mennesket og bjørnen.

Hos vestgrønlænderne går bjørnen efterhånden mere eller mindre ud af deres åndemaninger, men ammassalikkerne beholder den lige til og med Maratse, som min bedstefader døbte i 1912. Maratse skulle selv vælge sit

døbenavn, og fra kirkeministeriet havde man en lang liste over, hvad man måtte døbes. Så sad den gamle Christian Rosing og læste op, og i det øjeblik han kom til »Noah« vidste Maratse, at det navn ville han have. Han havde også et barnebarn med, som i den grad forelskede sig i navnet »Odin«, så det blev altså til Noah og Odin.

Maratse.